

ШАҲСДА БАҒРИКЕНГЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ТАЪСИР КЎРСАТУВЧИ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАР

*Низомий номидаги ТДПУ
Педагогика ва психология факултети:
Педагогика юналиши талабаси:
Нурмаматова Севара Собир кизи*

Маълумки, дунёдаги барча давлатларга кўп миллатлилик, кўп конфессиялилик, яна умумийроқ айтганда эса, маданий хилма-хиллик шароити хосдир. Бу эса табиий равишда, жамият аъзоларида ўзга миллат, элат, дин вакилларига нисбатан тоқатлилик, ўзаро ҳурмат, ҳамжиҳатлик, ўзаро тушуниш ва бошқа шу каби бағрикенглик фазилатларини камол топтиришни тақозо этади. Бу кўп миллатли давлатда ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий барқарорликка эришишнинг асосий шартидир. Зеро, "...бағрикенглик моҳият эътибори билан "бошқалар" ва "ўзгача" қадриятлар ҳақидаги билимлар, баҳолар ва унга асосланган амалий фаолият тизимини ўз ичига оладиган ижтимоий-маданий ҳодисадир" Бугун дунё глобаллашув, иқтисодий ва сиёсий интеграция жараёнлари таъсирида тобора яхлит ва бир бутун характер касб этиб бормоқда.

Капитал ва товарлар оқими билан бир қаторда уларнинг яратувчиси бўлган инсонларнинг ҳаракат доираси ҳам кенгайиб бормоқда. Бу эса одамлар орасида ўзаро мурасасизлик, тоқатсизлик кўринишларини бартараф қилиш, жамиятда бағрикенглик маданиятини қарор топтириш, шунингдек, инсонлар орасида ўзаро ҳурмат, самимий дўстлик қарор топтиришни бугунги куннинг муҳим вазифаси қилиб қўймоқда.

Мамлакатимизда 130 дан ортиқ миллат яшайди, улар турли хил динларга эътиқод қиладилар. Уларнинг ягона Ватан, ягона байроқ остида бирлашишида миллий бағрикенглик маданиятининг ўрни каттадир. Жамият ҳаётида тенглик ва адолат ғояларининг устувор бўлиши ва амалиётда ўз ифодасини топиши кўзланган мақсадларга эришишда, белгиланган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-маърифий мўлжалларнинг барча учун бирдек кадр-қиммат касб этишига, фуқаролар ўртасида бирдамлик ва ҳамжиҳатлик, ўзаро бир-бирини тушуниш, ҳурмат руҳи қарор топишига замин яратади.

Айни пайтда инсонларнинг манфаати, бугунги куни, балки истиқболига ҳам таҳдид солаётган хилма-хил заминда юзага келаётган тоқатсизлик, мурасасизлик ва тажовузкорликнинг турли кўринишларига хос хусусиятларини ўрганиш, уларни келтириб чиқарувчи сабаб ва омилларни тадқиқ қилиш, уларни олдини олиш имконини яратади. Фуқароларда бағрикенглик кўникмаси ва малакасини шакллантириш эса бундай салбий ҳолатларнинг келиб чиқишига йўл қўймасликнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади.

Маълумки, бугунги кунгача жуда кўплаб илғор ижтимоий психология вакиллари, педагоглар, файласуфлар, социологлар томонидан шахсларда бағрикенглик (толерантлик)ни шакллантиришнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари муаммосини ўрганишга бағишланган талайгина тадқиқотлар олиб борилган. Мазкур муаммо 20-асрнинг 2-ярмида жадал суръатларда ўрганила бошланди. Бағрикенглик феномени Б. Барбер, Дж.Берри, Дж.Оллпорт, М.Плизент, А.Тешфел, М.Уолцерлар томонидан этник хусусиятлари; файласуфлардан Р.Валитов, В.Шалин, В.Гараджа, Ю.Луховицкая томонидан фалсафий хусусиятлари; М.Ладыжец, В.Соколов, Л.Дробижевалар социологик тадқиқотларида бағрикенгликнинг этномаданий хусусиятларини, В.Лекторский бағрикенгликни кадрият сифатида; В.Шалин сиёсий зарурат сифатида; психологик хусусиятларини А.Асмолов, М.Миримановалар; этнопсихологик хусусиятларини Г.Солдатова, Т.Стефаненко, Н.Лебедева, Л.Дробижева, Л.Гумилев, В.Тишковлар; шунингдек, ўзбекистонлик олимлар В.Каримова, А.Бегматов, М.Маматов, Н.Сафаев, Э.Каримова, З.Қодирова, А.Шарипов, Б.Фарфиев, С.Отамуротов, М.Хажиева, А.Саидов ва бошқаларнинг тадқиқотларида бағрикенглик тамойилларига алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, муқаддас Ислом дини тамойилларига асосланган ҳолда Қуръони Карим, Ҳадиси Шариф ва аждодларимиз ҳамда буюк сиймоларимиз асарларида (А.Навоий, А.Темур, аз-Замахшарий, Абу Лайс ас-Самарқандий, Имом ал-Бухорий, Термизий, Мотурудий) бағрикенглик масалаларига, миллий, диний, сиёсий бағрикенгликка алоҳида тўхталиб ўтилади, Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг нутқлари ҳамда асарларида ҳам бағрикенглик масалалари кенг ўрин олган.

Мавзуга оид изланишларимиз натижасида диагностик текширувларимиз асосида айни глобаллашув шароитида миллий бағрикенгликнинг шаклланишига таъсир кўрсатувчи детерминантларни аниқлашга муваффақ

бўлдик. Ушбу детерминантларни шартли равишда 2 га бўлиб, ташқи ва ички детерминантлар деб номладик (1-жадвал). Ташқи детерминантларнинг асосида субъект яшаётган мамлакатдаги сиёсий аҳвол, миллатнинг ижтимоий-тарихий образи ҳамда қишлоқда, туманда, шаҳарда, катта шаҳарда, мегаполис ва пойтахтларда ёки ўз ватани ҳудудида яшаши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Тадқиқотлар давомида шу нарса аён бўлдики, пойтахт маркази билан бир қаторда вилоятлар шаҳар марказларида яшовчиларда туманлар ва қишлоқларда яшовчи кишиларга нисбатан миллатлараро муносабатларда бағрикенглик туйғулари яққол намоён бўлади. Бунинг сабаби аксарият бошқа миллат вакиллари марказларда истиқомат қилишлиги, кўп миллатли жамиятнинг ўзига хос хусусиятларидан бири сифатида эътироф этиш мумкин.

Ички детерминантларда эса субъектнинг индивидуал хусусиятлари, ёши, жинси, темпераменти, ундаги “реал” ва “идеал” “Мен” образининг шаклланганлиги, шахслараро муносабат типи ҳамда ўзини ўзи баҳолаш, ўзини ўзи фаоллаштириш даражаси, низоли вазиятлардаги хулқ типи, этномаданий компетентлик даражаси, маданиятлараро мулоқотга психологик тайёрлик, маданиятлараро ўзаро тушуниш тажриба ва кўникмаси, шахс томонидан бошқа миллат вакиллариининг идрок этилиши ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

1-жадвал

Шахс миллий бағрикенглигининг ижтимоий-психологик детерминантлари	
ташқи	ички
мамлакатдаги сиёсий аҳвол; миллатнинг ижтимоий-тарихий образи; шахснинг ўз ватани тарихи ва маданияти хусусида билиши (когнитив соҳада); субъектнинг касбий йўналганлиги; мамлакатда миграциянинг ошиши; субъект яшаётган ҳудуднинг ўзига хос хусусиятлари (шаҳарда яшовчи	индивид хусусиятлари (ёш, жинс, темперамент); шахснинг индивидуал ўзига хос хусусиятлари (психологик ёши, “Реал” ва “идеал” “Мен”ининг шаклланганлиги; ўзини ўзи баҳолаш; ўз-ўзини фаоллаштириш даражаси; низоли вазиятларда хулқ типи;

<p>диаспоралар, катта шаҳарларда, мегаполис ва пойтахтларда яшовчи диаспоралар, ўз ватани ҳудудида (шаҳар, туман, қишлоқ) яшаши</p>	<p>этномаданий компетентлик даражаси; маданиятлараро мулоқотга психологик тайёрлик; шахс томонидан бошқа миллат вакилларининг идрок этилиши; маданиятлараро ўзаро тушуниш тажриба ва кўникмаси</p>
---	--

Шундай қилиб, миллий бағрикенгликни шакллантириш муаммоси замонавий этнопсихология назарияси ва амалиётидаги энг долзарб масалалардан биридир. Кўпмиллатли Ўзбекистонда тарихий равишда ўрнатилган миллатлараро муносабатларни мустаҳкамлаб бориш масаласи, замонавий ёшлар онгида нафақат моддий, балки маънавий глобаллашувга бўлган муносабатнинг фаол ривожланиши бизни шахснинг этник ўзига хослигини ҳамда миллатлараро толерантлик маданиятини шакллантириш жараёнига алоҳида эътибор қаратишимизни тақозо этмоқда.

Адабиётлар рўйхати:

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. 5-е изд. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 363 с.
3. Бафаев М.М. Глобаллашув жараёнида миллий бағрикенгликни шакллантиришнинг ижтимоий-психологик детерминантлари. Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Тошкент, 2021. – 45 б